

Allah, İnsan ve Tarih: Kur'an'da Tarihin Kavramsal ve Meta-Paradigmatik Temelleri

“Korkmazgöz, Rıza. *Allah, İnsan ve Tarih: Kur'an'da Tarihin Kavramsal ve Meta-Paradigmatik Temelleri*. Ankara: İlahiyât, 2019, 355 s. ISBN: 978-605-69780-1-2”

Büşra KÜÇÜK

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun/Türkiye
Graduate Student, Ondokuz Mayıs University, Institute of Graduate Studies, Samsun/Türkiye
busrakucuk.ankara@gmail.com | orcid.org/0000-0002-1231-4336 | ror.org/028k5qw24

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü	Article Type
Kitap Kritiği	Book Review
Geliş Tarihi	Date Recieved
11 Ocak 2023	11 January 2023
Kabul Tarihi	Date Accepted
24 Mayıs 2023	24 May 2023
Yayın Tarihi	Date Published
30 Haziran 2023	30 June 2023

İntihal Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımı ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned with iTenticate software. No plagiarism detected.

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Büşra Küçük).

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Büşra Küçük).

CC BY-NC-ND 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır.

Licensed under CC BY-NC-ND 4.0 license.

Öz

Bu yazı “Allah, İnsan ve Tarih: Kur'an da Tarihin Kavramsal ve Meta-Paradigmatik Temelleri” isimli kitabın kritiğini içermektedir. Kur'an-ı Kerim geçmiş yaşantılardan örnekler sunarak geleceği inşa etmekte ve kendi dünya görüşünü ortaya koymaktadır. Geleceğin inşa edilme sürecindeyse bazı kavramlar yapıtaş olma görevini üstlenmektedir. Tarih kavramı bunların başında gelmiştir. İnceleyeceğimiz bu eser, Kur'an-ı Kerim de yer alan tarih kavramını ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'de tarih kavramı ile bağlantılı diğer kavramları da bütünlüğe uygun şekilde aktarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Allah, Tarih, Kur'an, Zaman, Tarih algısı.

Abstract

This paper aims to review the book titled “Allah, İnsan ve Tarih: Kur'an da Tarihin Kavramsal ve Meta-Paradigmatik Temelleri [God, Human, and History: Conceptual and Meta-paradigmatic Foundations of History in the Qur'an]”. The Qur'an constructs the future by providing examples from past experiences and reveals its own worldview. In this process, certain concepts undertake the task of being the building blocks of constructing the future. The concept of history is one of them. This work at hand deals with the concept of history in the Qur'an in detail. Additionally, it explores other concepts in the Qur'an related to history in accordance with its integrity.

Keywords: Kalâm, Allah, God, History, Qur'an, Time, Perception of history.

Kavram, insanların birbiriyle haberleşmesi ve aralarında manevi bütünlüğün oluşabilmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Zira kavramlar düşüncelere, düşünceler ideolojilere, ideolojilerse hayata yön vermektedir. Müellifin önsözde de bahsettiği gibi ilahi mesajı anlayabilmek Kur'an'ın kullandığı sözcük ve kavramları idrak etmekle mümkündür (s. 10). Kur'an-ı Kerim insanlığın belirli ana öğeler çerçevesinde yararlı ve dosdoğru olana yönelmesini ve bununla birlikte ebedi mutluluğa erişmesini hedef göstermektedir. Yaratıcının insan ile kurmuş olduğu ilişki anlaşılmalı ve bilinmeye yöneliktir. Bu nedenle muhatapları tarafından daha kolay anlaşılmalı için zaman zaman misaller vermiş kimi zaman da geçmiş toplulukların yaşanmışlıklarından bahsederek ve belirli kavramlara vurgular yaparak evrensel bir üslupla evrensel bir düşünce sistemini oluşturmayı amaçlamıştır.

Yazar, eserini önsöz, giriş ve üç bölümden oluşacak şekilde kaleme almıştır. Giriş bölümüne teoloji ve tarih kavramlarını ele alarak başlayan yazar, semavi dinlerdeki tarih algısını incelemektedir. Birinci bölümü Kur'an'ın tarih algısını oluşturan ana terimler olarak işleyen yazar devamındaysa tarihsel olaylara isim olan kavramlardan, Kur'an-ı Kerim'in tarihi haberlere yer vermesinin hikmetinden bahsederek kapsamlı bir değerlendirmeye devam etmektedir. İkinci bölüme Kur'an'ın tarih algısının temel dinamikleri olan tevhit, Allah, insan, din ve ahiret kavramlarına yer vererek devam eden müellif Allah-İnsan ilişkisini, insan sorumluluğunun ahiret kavramı ile arasındaki bağlantıyı bütüncül bir şekilde okuyucuya sunmaktadır. Üçüncü bölümde Kur'an'ın tarih algısının temel nitelikleri olan gayelilik, yasaklılık, evrensellik, ahlakilik, ilerlemecilik, iyimserlik, diyalektiklik, evrensellik ve seçmecilik gibi kavramları detaylı bir incelemeye alan müellif bu kavramlar perspektifinden Kur'an'ın bakış açısını ortaya çıkartarak Kur'ani öğretinin anlaşılmasını kolaylaştırmayı amaçlamıştır.

Müellif, giriş bölümünde teoloji ve tarih arasındaki ilişkiye değinerek bölümü kendi içerisinde “Teolojik Tarih Algıları” ve “Kur'an ve Tarih” olmak üzere iki ana başlıkta incelemektedir. Teolojik tarih algılarını ise geçmişten günümüze sırasıyla Yahudi tarih algısı, Hıristiyan tarih algısı ve

Hegel'in tarih teolojisi olmak üzere üç alt başlıkta inceleyen müellif Hıristiyan ve Yahudi tarih algılarının kaderci yaklaşımını "teolojik tarih algıları" olarak izah etmektedir. Yazarın, Hegel'in tarih teolojisi üzerinde özellikle durmasının nedeni bize göre Hegelin tarihi tamamıyla mutlak ruhun kendini ortaya koyduğu bir alan olarak değerlendirmesidir. Zira Hegel'in diyalektiğinde yaratılış mefhumuna yer verilmemektedir. Hegel'e göre bireyin toplum karşısında kıymetsiz olduğuna değinen yazar bireyin değişim sürecinde sadece araç olarak konumlandırılmış olmasına dikkat çekmektedir.

Giriş bölümünün "Kur'an ve Tarih" başlığında Kur'an'ın ortaya koyduğu yeni tarih teolojisine bakış açısını aktaran müellif Kur'an-ı Kerim'in tarihi haberlere sıklıkla yer vermiş olmasından, tarih kavramına yüklediği anlamlardan, tarih kavramının alanından, hedeflerinden bahsetmiş olduğunu da ifade etmektedir. Müellif, İslam inancında yaratmanın tamamıyla Allah'a ait olmasından yola çıkarak tarihin Müslüman tarihçiler tarafından ilahi olandan soyutlanmadan değerlendirildiği bilgisini Kur'ani bakış açısı olarak okuyucuya sunmaktadır.

Birinci bölümü Kur'an'ın tarih algısını oluşturan ana terimler başlığı ile inceleyen müellif Kur'an-ı Kerim'de tarihsel haber olarak isimlendirebileceğimiz kıssalardan bahsetmekte ve kıssalarla ilişkilendirebileceğimiz geniş bir kavram analizi sunarak, nebe', mesel, hadîs, eyyam, akıbet gibi kavramlara yer vermektedir. Kur'an'ın tarih algısını oluşturan temel kavramlardan bahsedilen bu bölümde kelam-ı kadimin tarihsel idrakinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bununla birlikte ilahi söylemde tarihi haberler olarak karşılaştığımız kıssaların hikmetini açıklama niteliğinde olan ibret, ayet, beyan, zikir kavramlarından da bahsedilerek kelime ve kavramların tarihin objektifliğine ve ilahiliği yönüne de değinilmiştir. Birinci bölümde özenle seçilmiş olan kavramlara bir bütün olarak bakıldığında yazar tarihin yasalı yapısına vurgu yapmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Müellife göre Kur'an-ı Kerim'in tarih algısı üç temele dayanmaktadır. Bunlar ilahilik, insanilik ve yasallıktır. Tarih yasalarını oluşturması ve daima Allah'ın aktif olması yönüyle ilahi, beşeri hür iradeyi ön plana çıkarması ve beşerin eylemleriyle tarihe müdahil olması yönüyle insani, tesadüfi olmaktan uzak ilahi ve beşeri yasalardan oluşması yönüyleyse de yasalı bir yapıya sahiptir (s. 58).

İncelemiş olduğumuz eserde "eyyamullah" kavramı yazarın vurgu yaptığı temel mefhumların başında gelmektedir. Eyyam kelimesinin genel anlamıyla dünya ve ahiret hayatına işaret eden geniş bir alana sahip olduğunu belirten yazar bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'in, eyyamullah kavramını farklı zaman dilimlerine ve farklı sürelerle ait formlarla da çeşitli manalarda da kullanılmış olduğunu okuyucuya sunmaktadır. Yaratıcının tarihe müdahalesi eserde mükâfat ve ceza olmak üzere iki kategoride ele alınmaktadır. İyiler için ödül günü anlamına gelen eyyamullah kavramının kötüler içinse helak günlerini yani ceza günlerini kapsadığını belirten müellif ceza ve mükâfat kavramlarının var olabilmesinin ancak insanın sorumluluk sahibi olmasıyla ilişkilendirilebileceğini açıkça ortaya koymaktadır. Böylece cezayı ve mükâfatı verenin tarih içerisinde aktif rol aldığı tezini savunan yazar eyyamullah kavramıyla Yaratıcının tarih içerisindeki rolünün aktifliğine vurgu yapmaktadır.

Yazar ikinci bölümde Kur'an'ın tarih algısının temel dinamikleri üzerinden bir bakış açısı sunmaktadır. İslam dininin tevhide vermiş olduğu önemden, tevhid kavramıyla oluşturulmak istenen inanç esaslarından söz edilmektedir. Yazara göre modern felsefede beşer fail olarak kabul

edilmiş metafizik ve teoloji yok sayılarak yerine bilgi tek gerçek olarak konulmuştur(s. 126). Kur'an-ı Kerimse Allah ve insan beraberliğini ön plana çıkarmakta ve gerçek değer bu ilişkinin kuvvetinden beslendiğini vurgulamaktadır. Tarihin ana özneleri Allah ve insan olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarih sahnesi içinde Allah, kurallar koyan, gönderdiği peygamberler ile insana yön gösteren aktif bir role sahiptir. İnsan ise kendisine gösterilen yolda dosdoğru olma gayreti için mücadele eden, seçimleriyle kendi sonunu belirleyecek eylemlerin başkahramanıdır. Buna göre insanın değeri Allah ile olan ilişkisiyle anlam kazanırken, Allah ise yarattıklarına yol gösteren, iyiyi kötüden ayırt etme gücü veren, potansiyelini ortaya çıkarması için insana irade veren olarak aktif rol oynamaktadır.

Müellif, Kur'an-ı Kerim'e göre yaratılışı bir kereye mahsus olarak meydana gelmiş stabil bir süreç olarak değil kıyamete kadar devam edecek olan dinamik bir yapı olarak değerlendirmektedir. Bu dinamik oluşum içerisinde Tanrı aktif rol oynamakta aynı zamanda insana tarihsel sürecin akışı içerisinde aktif bir rol vererek kendi tarihsel sürecini başkahramanı olma sorumluluğunu da yüklemektedir (s. 133). Bu bağlamda ahiret kavramı eserde sorumluluk sahibi olan insanın tarihsel fiillerinin hesap alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahiret inancının varlığı beşeri tembellikten, pesimist olmaktan uzak tutarak son ana kadar mücadele etmeyi hedef göstermektedir. Bunun yanı sıra Kur'an-ı Kerim dünya ve ahiret hayatını birbirinden ayırmadan bir bütün olarak ele alır. Dünya eylemler alanı ahiretse aktif ve pasif ayırımının yapıldığı bir başka değişimle sorumluluğu üstlenme alanıdır.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan tarih algısının temel niteliklerinin ele alınmış olduğu üçüncü bölüm yaratıcının tarihle bağlantısını hangi kavramsal bağlar çerçevesinde ortaya koyduğu sorusunun doyurucu bir yanıtı niteliğindedir. İnsanın tarihe yön verebileceği elbette ki aşikârdır fakat bu insanın tümüyle tarihe hâkim olacağı anlamına gelmemektedir. Tarihin ilahi yani aşkın bir yönü de vardır. Müellif tıpkı insan gibi tarihin de bir fitrata sahip olduğunu belirterek bu fitratınsa Allah-âlem, Allah-insan ve Allah- tarih arasındaki ilişkiyi anlamaya yardımcı olan temel kavramlarına da bölüm içerisinde yer vermektedir.

Üçüncü bölümün "Kur'an'da Tarih Algısının Temel Nitelikleri" ana başlığı ile kaleme alınmış olması eserin Kur'an'ın zamanı anlamlandırması yani tarih algısı ekseninde Tanrı- zaman ilişkisini ortaya koymayı hedeflediğini açığa çıkartmaktadır. Bu bağlamda bölümde işlenen tüm kavramlar yazarın da ifade ettiği gibi "ilahi rengine sahip olan tarihin fitratını ortaya koyma" ve İslam'ın tarih felsefesinin idrak edilmesine yardımcı olabilmesi maksadıyla bağlamsal bir çerçevede ele alınmıştır. Sekiz ayrı alt başlıkta sekiz farklı kavram perspektifinden okuyucuyla buluşmaktadır. Gayelilik kavramı İslam inancında tümüyle anlamlıdır. İslam öğretisi sisteminin kâinatın ve içindekilerin bir amaç uğruna var edildiği görüşünü ifade eden müellif İslam'ın aksine Hümanizimse beşer özgürlüğünü ve yükümlülüğünü ortadan kaldırarak ilahi amaçlılığı yok saydığını belirtmektedir. Daha sonra hikmet kavramını yer veren yazar kâinatta var olan her şeyin anlamlı, gayeli ve hikmetli olarak yaratıldığından ve bu çerçevede tarihinde hikmetlilik bağlamında değerlendirilmesi gerektiğinden söz etmektedir. Ayrıca İslam kelimelerinin Allah'ın hikmetsiz iş yapmayacağı konusunda hemfikir olmalarına rağmen bunu izah ederken lafzi bazı fikir ayrılıklarına düşmüş olduklarına da hikmet kavramı başlığında değinilmiştir.

Yaratıcının tarihsel akışla bağlantısının devam ettirdiğini gösteren sünnetullah kavramı ilahi, evrensel, objektif kurallar bütünü ifade etmektedir. Sünnetullahın devamlı olmasını tarihin nesnel bir şekilde işleyişinin en büyük kanıtı olarak değerlendiren yazar bu devamlılığın seçilmiş ırk fikrini çürütürken yerine her dönemde ve her zeminde adil hüküm fikrini koymaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde karşımıza çıkan değişimin bireylerin inançlarına ve düşünce dünyalarındaki manevi değişikliklerle ilişkili olduğu eserde dikkat çeken bir başka husustur. Sorumluluğun olmadığı bir düzende elbette ceza ve mükâfattan bahsedilemez. Bu nedenle insan eylemlerinin sorumluluğunu üstleneceği şekilde programlanmıştır. Sorumluluğunu yerine getirmeyen bireyler ise bazı yaptırımlar ile karşılaşacaktır.

Kur'an-ı Kerim'in kıssalara yer vermesinin en önemli nedenlerinden biri tarihin tekrerrünü engellemektir. Çünkü yaratıcı koymuş olduğu düzen içerisinde tekâmül sürecinin tamamlanmasını ister tekrerr ise tekâmülü engellemektir. Yazara göre peygamberler tarihi beşeriyetin tekâmül tarihi olarak okunmalıdır (s. 248). İnsanlığın din bakımından tekâmül zirvesinin İslam olduğuna dikkat çeken yazar Kur'an'ın yeni bir peygamber gelmeyeceğini haber vermiş olmasını tekâmül sürecini tamamlamış olmasıyla açıklamaktadır (s. 265).

Kur'an bireyin aktif olduğu, ilahi müdahalenin var olduğu kötümserlikten uzak iyimser bir tarih anlayışı ile karşımıza çıkmakta ve fitrat ile insanın doğuştan getirdiği donanımların bu amaç doğrultusunda işletilmesini istediği eserde müellifin bahsettiği konular arasında yer almaktadır.

Evrensel tarih algısının Kur'an ile oluştuğunu vurgulayan müellif Yahudilerin "etnosentrik" Hıristiyanlarınsa "kristosentrik" özelliğe sahip olduğunu söylemekte bu bağlamda Kur'an'ın kavmiyetçi değil evrensel, tüm zamanlara yönelik ahlaki birlikteliği içeren bir yapıya sahip olduğuna vurgu yapmaktadır.

Özetle, insanı diğer canlılardan ayıran temel özelliği onun irade sahibi bir varlık olmasıdır. İradenin varlığından söz edebilmemiz içinse en az iki seçeneğin bulunması gerekmektedir. Zira seçeneklerin bulunmadığı bir durumda irade hürriyetinden bahsetmek mümkün olmayacaktır. İrade hürriyeti, beraberinde ödül ve cezayı getirir. Bireyi süreç içerisinde aktif veya dinamik olarak konumlandıran temel unsur tarihsel algıdır. Tarih algısının durağan, müdahale ve gelişime kapalı olması bireyi üretkenlikten uzaklaştırıp fitrattan koparmaktadır. Oysaki insan Hz. Âdem'den beri tevhid ilkesi etrafında ferdi ve toplumsal düzenin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Zaman içerisinde oluşan yanlış tarih algıları bireyi kendinden, toplumdan ve ilahi düzenden uzaklaştırarak müdahaleye kapalı bir tiyatro oyununa hapsedmiştir. Kur'an-ı Kerim'in temel öğretisi bireyle başlayan değişimin toplumu değiştirmesi, toplumun değişmesiyle devam eden sürecinse daha sonra gelecek kuşaklara aktararak devam eden iyiye yönelişi ve hak yol üzere olmanın devamlılığının sağlanmasıdır.

İncelemiş olduğumuz bu eserde tarihsel süreç içerisinde var olmuş tarih algılarından yola çıkarak Kur'an-ı Kerim'in tarih algısından ne kastettiğini, niteliğini ve ulaşmak istediği hedeflerini okuyucuya geniş bir kavram analizi yapmak suretiyle sunmaktadır. Eseri incelerken göz önünde bulundurulması gereken en önemli husus müellifin tezinin Kur'an-ı Kerim'in tarihselliği üzerine değil Kur'an'ın zaman kavramıyla neyi ifade etmek istediği üzerinedir. Zira bu iki konu içerik itibarıyla birbirinden oldukça farklıdır. Müellifin "Tanrı ve zaman" başlığı adı altında bir inceleme

yapmamış olduğu dikkatimizi çeken bir başka husus olmakla birlikte bu durumun temel nedeninin kitabın genelinde konunun işlenmiş olması özeldeyse üçüncü bölümün Kur'an'ın tarih algısının nitelikleri üzerine vurgu yapmış olması olduğu kanaatindeyiz. Bu nedenle incelemeye gayret ettiğimiz bu yapıtın ana hedefinin Kur'an'ın tarihe bakış açısının başlangıç ve sonu olan aynı zamanda şu anı da kapsayan bir bütün olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir. Aynı zamanda Allah'ın tarihten ayrı olarak konumlandırılmayacağını aksine tarihin ilahi yönüne de vurgu yapılarak Kur'an'ın tarih algısının temel dinamikleri ve temel niteliklerini oluşturan ana kavramlar çerçevesinde bireyin de süreç içerisine dâhil edildiğini tüm bunlarla beraber ilahi yönünde muhafaza edildiği bir dengeye sahip olduğuna dikkat çekmektir. Yazar bu eserinde geçmişten günümüze tarih algılarında, toplumlar üzerindeki etkisinden ve Kur'an-ı Kerim'de sıklıkla kullanılan kavramlardan başka bir deyişle Kur'an'ın kendisinden yola çıkarak onun tarihi algısını ortaya koymayı hedeflemektedir. Kur'an'ın tarih kavramının anlam alanını hangi temel perspektifler üzerine inşa ettiğini, geniş kavram analizlerinden yola çıkarak anlamak isteyen okuyucular için istifade edilebilecek güzide bir eser olduğu görülmektedir.

Kaynakça

Korkmazgöz, Rıza. *Allah, İnsan ve Tarih Kur'an'da Tarihin Kavramsal ve Meta-Paradigmatik Temelleri*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2019.